

УДК 371.3
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.273-276

Стежко Юрій Григорович
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра іноземних мов за фахом
Національний авіаційний університет, м.Київ, Україна
istezhko@ukr.net
http://orcid.org/0000-0002-0226-8081

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗА ВИМОГАМИ «СТАНДАРТУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ НАУКОВОГО СПРЯМУВАННЯ»

Анотація. За мету нашої розвідки ми обрали висвітлення структури, змісту, значення знань у компетентності дослідника, визначення ціннісно-мотиваційних спонук до формування компетентності задля індивідуального успіху. Основними методами дослідження є аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду реформування системи освіти, методи аналогії, сходження від абстрактного до конкретного, узагальнення інноваційних науково-педагогічних здобутків. У статті висвітлюються теоретико-методологічні та методичні аспекти проблеми запровадження «Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування» у світі постмодерністських трансформацій. Здійснюється аналіз відомих визначень понять «компетенція» та «компетентність», розкривається їх сутність та взаємозв'язок. Виказуються міркування щодо структури компетентності, її обумовленості соціальністю особистості. Мовиться про необхідність володіння такими компетенціями як громадянськість, моральність, комунікативність тощо. Обґрунтовується потреба у переорієнтації навчальних програм із простого накопичення розрізнених за предметом вивчення дисциплін на цілісне осягнення дійсності як інтеграції природничих та гуманітарних знань, необхідність переосмислення самої методології навчального процесу на користь антропоцентризму, утвердження позанаукових духовних цінностей. Відзначається провідна роль заохочення учнів на отримання знань та навичок дослідницької діяльності. Мотиваційним чинником має стати усвідомлення учнем результативності компетентності та її суспільної значимості. Умовою досягнення якісної компетентності є когерентність внутрішніх та зовнішніх мотивів. Досягнення позитивної оцінки дослідницької діяльності технологічно є можливим у процесі проектного навчання.

Ключові слова: стандарт освіти, компетенція, компетентність, методологія, мотивація.

Вступ. Інтелектуальний потенціал нації є стратегічним ресурсом її економічного розвитку, тож цілком виправданою є та увага, яка приділяється державою підвищенню освітніх стандартів. Наразі виняткові за значенням щодо вдосконалення освіти заходи, визначені «Стандартом спеціалізованої освіти наукового спрямування» [4], в перших рядках якого зазначається, що «здобуття спеціалізованої освіти наукового спрямування має забезпечити розвиток дослідницької компетентності школярів відповідно до їх інтересів і профілю навчання, формування у них цінностей та особистісних якостей, що забезпечують дослідницьку культуру, академічну добросесність і готовність до дослідницької діяльності» [4]. Ключовою вимогою «Стандарту...» є формування особистості з мисленням наукового дослідника. Відтак знання мають стати підґрунтям дослідницької компетентності. Проте без належного теоретичного та методичного забезпечення прийнятий «Стандарт...» залишиться лише декларацією намірів.

Формування дослідницьких навичок зі шкільної лави стане запорукою майбутньої участі України у реалізації підписаної за результатами двадцять третього саміту Україна – Європейський Союз від 12 жовтня 2021 року угоди про інтеграцію України у європейський дослідницький простір за міжнародною програмою «Горизонт Європа» (<https://ukraine.eu/news/20211012/1032447590.html>). У цьому сенсі нами бачиться першочерговим завданням розкрити зміст та значення знань, мотивів у формуванні дослідницької компетентності. Тож актуальність дослідження з проблеми формування особистості зі шкільної лави - з мисленням творчого дослідника - є очевидною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблеми компетентності на теоретико-методологічному та методичному рівні розглядалися

такими видатними вченими як: Я. Андреева, Н. Бібік, С. Бондар, І. Зимня, І. Зязюн, В. Луговий, С. Ніколаєнко, О. Овчарук, Л. Парашенко, Р. Пастушенко, О. Пометун, Дж. Равен, О. Савченко, Г. Селевко, В. Соловйов, С. Трубачева, А. Хуторський, Т. Яценко. Проте за усієї чисельності робіт ми не побачили завершеності дискусій, а отже й одностайності у баченні змісту та співвідношення таких понять як «компетентність» та «компетенція» за сучасних реалій постмодернізму.

За мету нашої розвідки ми обрали висвітлення структури, змісту, значення знань у компетентності дослідника, визначення ціннісно-мотиваційних спонук до формування компетентності задля індивідуального успіху. Основними методами дослідження є аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду реформування системи освіти, методи аналогії, сходження від абстрактного до конкретного, узагальнення інноваційних науково-педагогічних здобутків.

Виклад основного матеріалу. Наріжним каменем формування особистості учня з мисленням дослідника за умов панування постмодернізму є переосмислення самої філософії освіти, зречення раціоцентризму освіти на користь плюралізму форм осягнення дійсності за запитами суспільнозначимих цінностей. Саме таке бачення знань має становити сучасну компетенцію дослідника у світлі задекларованої вимоги нового «Стандарту...». Тож в основу нашого дослідження ми поклали методологічний підхід «...до освітніх трансформацій, заснований на синергетичній концептуалізації розвитку, за якої розвиток визначається не догматами раціональних закономірностей, не принципами однозначності та об'єктивної обумовленості знань, а ірраціоналізмом, необмеженим плюралізмом, сутнісним релятивізмом і суб'єктивністю, що межує із суб'єктивізмом» [8, с.122]. Тобто, йдеться про методологію, за якої

допускається сполучення об'єктивних чинників детермінації із суб'єктивним вибором, поєднання закономірного й випадкового, а отже допускається плюралізм освітніх парадигм, - як це визнають С. Гончаренко та В. Кушнір. У цьому аспекті, спираючись на уже відомі визначення, ми й спробуємо концептуалізувати поняття «компетентність» та «компетенція», позаяк змістова однозначність у їх визначенні є невід'ємною умовою успішності у втіленні нового «Стандарту...». Розгорнутий наразі освітологічний дискурс не визначився стосовно сучасних вимог до формування компетентності учнів, як і щодо дефініювання феноменів «компетентність» та «компетенція».

Широкого розповсюдження набуло бачення компетентності у контексті соціальності особистості. Це видно із дефініцій В. Соловійова, Т. Перескокова, Ю. Крупіна, які визначають компетентність як «характеристику вираженої здатності застосовувати знання, уміння та навички і проявляти соціально-особистісні властивості... Компетентності можна віднести до узагальнених характеристик особистості» [7, с.52]. Вочевидь мовиться про особистість як соціальний модус буття людини. З акцентом на професійні здібності людини маємо визначення компетентності Ф. Шаріповим, яке імпонує тим, що вказує не лише на зміст компетентності, але й на її зв'язок із компетенціями. «Компетентність, - пише він, - це сукупність рис (характеристик) особистості, що дозволяють їй якісно виконувати визначену діяльність, що направлена на розв'язання проблем (завдань) в певній галузі. Компетентність - це те, чого досяг конкретний спеціаліст, вона характеризує міру освоєння компетенції...» [9, с.73].

Для контекстуального уточнення співвідношення компетентності та компетенції наведемо ще два визначення із широкого спектру визначень. «Компетенція - це здатність розв'язувати проблеми, що забезпечуються не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів» [1, с.9]. «Компетенції - це здібності до конкретної дії, тобто практичні уміння, що мають відношення до предметної області, тобто ці здібності формуються при вивченні кожної дисципліни, на практиці, у процесі спілкування, наукової роботи. На відміну від компетентності компетенції характеризують конкретні вміння особистості. Поняття «компетенція» набуває значення «знаю як» [7, с.52]. Таким чином, компетенція характеризує здатність до конкретної реалізації отриманих фахових знань, вияву професійних знань, у той час як компетентність охоплює професійні здібності у єдності із соціальністю особистості, тобто людиновимірністю професійної діяльності. Компетентність особистості означає, передусім, здатність реалізувати набуті знання, професійну майстерність у практичній діяльності не ізольовано від соціального середовища. Тож, поряд із професійною компетенцією людина має володіти навичками соціальної адаптації, такими якостями як громадянськість, моральність, комунікативність, толерантність, колективізм тощо.

Щодо структури компетентності та взаємозв'язку компетентності із компетенцією, то, за характеристикою Дж. Равена, компетентність є інтегральним, структурованим утворенням, яке визначає «міру освоєння компетенцій». Більш докладно цей взаємозв'язок розкривають наступні його слова: «Ми переконалися, що компетентність складається з великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного..., і що ці компоненти компетентності можуть значною мірою заміщувати

один одного в якості складових ефективної поведінки. Чим більше таких компонентів залучає людина в процес досягнення значимих для себе цілей, тим вища ймовірність, що вона цих цілей доб'ється» [5, с.253]. Цими «компонентами компетентності», більшість яких забезпечується успішністю особистості у досягненні цілей, є компетенції, сукупність яких як засобів практичної реалізації знань визначає рівень компетентності. Компетентність є наслідком набуття компетенцій, тож є системою - а це означає певну взаємообумовленість та підпорядкованість компетенцій, завдяки чому компетентність набуває якостей, не притаманних жодній з окремих компонентів - компетенцій. Тобто ефективність системності визначається не принципом редукції, а феноменом синергії - коли загальна ефективність системи компетенцій набуває рис, не притаманних жодній із компетенцій та навіть сумарному ефекту від кожної з них. Отже, компетенції, які обумовлюють компетентнісний підхід в освіті, бачаться одночасно і засобами, і метою навчання, а отже є визначальними щодо набуття компетентності та її ефективності у практичній самореалізації особистості. Назагал маємо констатувати, що компетенції визначають фахові якості особи учня - знання та навички, а компетентність за своєю сутністю набуває соціальних рис - рис суспільного значення наслідків професійної діяльності тобто людиновимірності опрідметнення набутих знань та навичок.

Окреслене нами співвідношення між компетенціями та компетентністю має стати теоретичними та методичними орієнтирами у формуванні навчального процесу за новим «Стандартом...» дослідницького спрямування.

Із зазначеного випливає, що на часі є запровадження навчально-виховних технологій, які б поєднували навчальну складову із формуванням суспільно-значимих якостей - навичок та умінь їх реалізації в дослідницькій діяльності. За сучасних умов формування компетентності дослідника потребує докорінної переорієнтації навчальних програм із простого накопичення розрізнених за предметом вивчення дисциплін на користь спрямування на цілісне осягнення дійсності як інтеграції природничих та гуманітарних знань. Гасло «Людина - мірило усіх речей» має стати критерієм продуктивності навчання. Задля цього ще зі шкільної лави майбутній дослідник має засвоїти головний методологічний постулат - світ являє собою єдність розмаїття форм та проявів буття. Тож засвоєння наукових істин має узгоджуватися з духовними цінностями та потребами суспільства; в іншому разі здобутки розуму стануть ворожими щодо людини, її благополуччя, як це мало місце за часів модерну. Відтак, компетентність є системою, яка органічно поєднує професійну, фахову компоненту індивідуальності учня з його соціальністю як особистості.

Задля досягнення зазначених якостей компетентності на методологічному рівні варто позбутися традиційного поділу навчальних дисциплін за формами руху матерії на природничі та гуманітарні, точні та неточні, а методів пізнання - на раціональні та ірраціональні як несумісні. Вивчення окремо законів природи та законів суспільства, навіть декларуючи їх взаємозв'язок в дослідницькій практиці, обернеться протиставленням наукової діяльності дослідника та інтересів суспільства як антагоністів. Подолання у навчальному процесі традиційного метафізичного розмежування бачення дійсності за окремими дисциплінами, з одного боку, посилить гуманістичну складову знань, а з іншого - позбавить учнів невинувато великого інформаційного навантаження. За

інтеграції навчальних дисциплін у цілісну наукову картину світу посиляться зв'язок набутих знань із життєвозначимими імперативами, а відтак і зацікавленість у формуванні дослідницької компетентності як суспільної необхідності на психологічному рівні. Отже, задля втілення нового «Стандарту...» та досягнення ефекту зацікавленості у навчанні має відбутися докорінне переосмислення самої методології навчального процесу у напрямку антропоцентризму, утвердження позанаукових духовних цінностей, на основі яких формується мотивація.

За компетентнісного підходу у зв'язці мотивації та знань провідною є мотивація. Як зазначає С. Бондар: "...Компетентність – це здатність особистості діяти. Але жодна людина не діятиме, якщо вона особисто не зацікавлена в цьому. Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності..." [1, с.9]. Це слова, які підтверджують значимість мотивації на здобуття комплексу компетенцій, обумовленого дослідницькою орієнтованістю компетентності. Проте «особистісна зацікавленість» як внутрішня мотивація може виникати лише на ґрунті реальних можливостей реалізації компетентності в обраному виді діяльності. Внутрішня мотивація обумовлюється зовнішніми чинниками. Погодьмося, що «знання, уміння і навички, що складають рутинний, суто виконавський бік професійної діяльності, успішно формуються й актуалізуються... тільки при особистісному прийнятті та усвідомленні

великого суспільного значення відповідних цілей» [5, с.77]. Умовою досягнення якісної компетентності є когерентність мотивів, які б становили єдине ціле - потужну мотивацію. Провідним мотивом є суспільна оцінка індивідуального успіху учня. На практиці суспільне схвалення можна отримати у процесі реалізації технології проектного навчання, коли набута компетентність реалізується у солідарній діяльності по конкретному проекті. «Компетентності й компетенції є особистісним досягненням учня, яке він виявляє у певній навчальній ситуації» [6, с.42]. Цю «певну навчальну ситуацію» (читай, ситуацію успішності) має створити педагог, презентуючи інтереси учнів у ролі тьютора - посередника між учнями та суспільством.

Пам'ятаймо, що усвідомлення учнем практичної результативності здобутих знань за оцінками оточення є найвищим мотивом на його становлення не ремісником, а творчим дослідником.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки. Плідність впровадження нового «Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування» не є безумовною, продуктивним він має стати внаслідок переосмислення змісту програми формування компетентності, її орієнтації на цілісне осягнення дійсності на основі інтеграції розрізнених дисциплін у цілісну наукову картину. Здобута компетентність на засадах інтегративних знань набуває соціальної значимості за рахунок людяності результатів діяльності - урахування духовних цінностей. Наразі питання є за ефективним освітянським менеджментом.

Список використаної літератури

1. Бондар С.П. Компетентність особистості інтегрованою компонентом навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 2. С. 8-9.
2. Луговий В. І. Слісаренко О.М., Таланова Ж.В. Становлення системи основних понять і категорій компетентнісного підходу в умовах парадигмальних змін в освіті. *Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації: матеріали методологічного семінару*. Київ: Ін-т обдарованої дитини НАПН України. 2014. С. 5–18.
3. Ляшенко О.І. Пріоритети розвитку української школи в умовах реформування освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-т ім. Івана Огієнка*. 2016. Вип. 22. С. 39-42.
4. Про затвердження Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування *Наказ МОН № 1303*. 2019. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/65987/ (дата звернення: 25.03.2022)
5. Равен Дж. *Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация*. Москва: Когито-Центр, 2002, 396 с.
6. Савченко О.Я. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи. *Гірська школа українських Карпат*. 2015. № 12-13. С. 38–43.
7. Соловьев В.П., Перескоков Т.А., Крупин Ю.А. Формирование компетентностей выпускников инженерных программ. *Инженерное образование*. 2015. №18. С. 51–63.
8. Стежко Ю.Г. Мотиваційні домінанти та методологічні засади освітніх інновацій в імперативах українських реалій. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 1 (95). С. 116–127.
9. Шарипов Ф.В. Профессиональная компетентность преподавателя вуза. *Высшее образование сегодня*. 2010. № 1. С. 72–77.

References

1. Bondar, S.P. (2003). Competentnist osobystosti intehrovanyi komponent navchalnykh dosiahnen uchniv [Competence of Personality it is the Integrated Component of Students' Achievements in the Education Process.]. *Biology and chemistry at school*, 2, 8–9. [in Ukrainian].
2. Luhovyi, V.I. Slisarenko, O.M., & Talanova, Zh.V. (2014). Stanovlennia systemy osnovnykh poniat i katehorii kompetentnisnoho pidkhdou v umovakh paradyhmalnykh zmin v osviti [Competence Approach in Education: Theoretical Principles and a Practice of its Implementation: materials of the methodological seminar]. Institute of Gifted Children of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
3. Liashenko, O.I. (2016). Priorytety rozvytku ukrainsoi shkoly v umovakh reformuvannia osvity [Priorities of School Development in Ukraine during Reforms in Education]. *Pedagogical education: theory and practice*, 22, 39-42. [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Standartu spetsializovanoi osvity naukovooho spriamuvannia [About the Approve of the Specialized Education Standarts in the Scientific Direction]. (2019). *Order of the Ministry of Education and Science № 1303*. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/65987/ [in Ukrainian].
5. Raven, Dzh. (2002). *Kompetennost' v sovremennom obshhestve: vyjavlenie, razvitie i realizacija* [Competence in Modern Society: Identification, Development and Implementation]. Kogito-Centre. [in Russian].
6. Savchenko, O.Ya. (2015). Kompetentnisna spriamovanist novykh navchalnykh prohram dlia pochatkovoї shkoly [Competence Orientation for New Curricula in Primary School]. *Mountain school of the Ukrainian Carpathians*, 12–13, 38–43. [in Ukrainian].
7. Solovev, V.P., Pereskakov, T.A., & Krupin, Yu.A. (2015). Formirovanie kompetentnostej vypusknikov inzhenernykh programm [Competence Formation of Graduates of Engineering Disciplines]. *Engineering education*, 18, 51–63. [in Russian].
8. Stezhko, Yu.H. (2020). Motyvatsiini dominanty ta metodolohichni zasady osvitnikh innovatsii v imperatyvakh ukrainykykh realii [Motivational Dominants and Methodological Basis of Educational Innovations in the Ukrainian realities Imperatives]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 1 (95), 116-127. [in Ukrainian].
9. Sharipov, F.V. (2010). Professionalnaya kompetentnost prepodavatelya vuza [Professional Competency of a Lecturer in University]. *Higher education today*, 1, 72–77. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 27.03.2022 р.
Стаття прийнята до друку 02.04.2022 р.

Stezhko Yurii

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of English
National Aviation University, Kyiv, Ukraine

FORMATION OF THE RESEARCH COMPETENCE DUE TO REQUIREMENTS OF «THE SPECIALIZED EDUCATION STANDART IN THE SCIENTIFIC DIRECTION»

Abstract. The relevance of the chosen research topic is conditioned by the need for the theoretical and methodological support of the new «Specialized education standard in the scientific direction» implementation, in the process of the students' research competence formation. The purpose is lighting the structure, content, role of knowledge in the competence of a researcher and the determination of the value-motivational reasons for the formation of competence. The ground research methods are the analysis of domestic and foreign experience in reforming the education system, methods of analogy, moving from an abstract one to the concrete, the generalization of innovative scientific and pedagogical achievements. The article highlights the theoretical-and methodological and methodological aspects of the problem of implementing the «Specialized education standard in the scientific direction» in the framework of postmodern transformations. The carrying out analysis of the well-known definitions of the concepts «competency» and «competence», their essence and interrelation are revealed. Arguments about the structure of competence, its conditionality by the sociality of personalities are expressed. It is about a possess necessity of such competences as citizenship, morality, communication skills, etc. It is substantiated the reorientation necessity of curricula from a simple accumulation of disciplines disparate in the subject of study to a holistic comprehension of reality as the integration of natural and humanitarian knowledge, the need to rethink the very methodology of the educational process in favor of anthropocentrism, and the assertion of non-scientific spiritual values. It is noted the dominant role of ways to encourage students to get knowledge and research skills. The motivational factor for students should be the awareness of the competence effectiveness and its social significance. The condition for achieving qualitative competence is the coherence of internal and external motives. Reaching positive results in research activity is possible technologically in the project-based learning process. The study effectiveness lies in the conceptualization of key concepts «competency» and «competence», highlighting their structure and conditionality, as well as in the proposed recommendations about improving the curricula content.

Key words: standard of education, competence, competency, methodology, motivation.